

Højriis - et gys af en herregårdshistorie

Af Godsejer Vibeke Schwerin

Det store spørgsmål på Højriis slot har været, om noget skulle dø for at andet kunne leve. Det viste sig, at forbrydelse betaler sig.

Måske er det meningen, at dette hus skal synke i grus, sagde vores loyale og omsorgsfulde restaureringsarkitekt Erik Einar Holm tankefuldt, mens han overvejede, hvordan vi kunne sikre stumperne af en sammenstyrtet nordfløj.

I 2003 stod min mand og jeg med hænderne fulde. Vi havde overtaget et slot, som var mere skrot end slot – en ægte ruin med hussvamp og forfald i rigt mål. Stedet og naturen elskede vi begge dybt og inderligt. Højriis Slot på Mors er mit barndomshjem, og er – også i andres øjne - et vidunderligt sted. Det, der styrede os, var en stor lyst, men også en form for pligt. Det skortede ikke på gode råd og bemærkninger fra alle sider:

*Højriis slot set fra øst, hvor det tager sig bedst ud, med gavle der skuer ud over Limfjorden.
Foto: Sonja Bannick.*

„Riv dog det lort ned“!

„Det eneste ægte ved det hus er svampen“.

Når vi en sjælden gang låste porten op og lukkede folk ind til sommerfuglestøv, mørnet silke, rustne smedejernsgitre, murbrokker og svampeædt træ, blev de fleste henførte, men også sørgmodige. Højriis var om noget et hus, der vakte drømme og sødmefyldt melankoli.

Sådan skulle det ikke blive ved. Vi – min mand Ib og jeg – ville ikke være kustoder for mørnet silke og vakkelvorne trapper. Naturens hånd ville snarest forestå en lempelig, men konsekvent nedrivning. Huset skulle nødvendigvis bevæge sig i en eller anden retning, hvis dette eventyr skulle ende godt. Skulle slottet bestå, måtte der forandring til – med andre ord penge i kassen. Da ingen regnede det gamle slot for noget, måtte det betale for sig selv. Tankerne svirrede. Kunne huset bruges, som det var? Hvorfor egentlig ikke? Hvad skulle der til?

Vi gik famlende i gang. Hele tiden med bevidstheden om, at det vi elskede ved huset, ikke måtte forsvinde. Melankolien, de støvede farver, det lidt tilfældige, en kost glemt på en trappeafsats, fodspor, og drømmene

Roser og vin trives i slotgårdens læ. Foto: Sonja Bannick

om storhed og fald, krig og kærlighed. Selv om der skulle tænkes nyt, ønskede vi også at bevare den klassiske herregårdsstruktur, en helhed, hvor landbrug, skovbrug, natur, funktionærboliger, slot, park og mennesker spiller sammen i en varieret og smuk helhed.

Økonomien fik fire ben

I dag har herregården Højriis fået hele fire ben at stå på. Det klassiske ben, som var med fra begyndelsen, er landbruget. Det udgør godt en fjerdedel af godsets

omsætning. Når jeg skriver klassisk, er det fordi godsets agerbrug i princippet drives som altid: der pløjes, harves og sås – som regel korn eller raps – der gødes og sprøjtes, og der høstes og pløjes igen. Vi står ikke selv for arbejdet. Det har siden først i 1960'erne været lagt ud til skiftende forpagtere, og det vil formentlig blive ved med at være sådan. Det ligner måske en sårbar konstruktion, men her på Mors fungerer det indtil videre fint, da vi har overkapacitet af svineproducenter, der mangler jord.

Landbrug drevet fra Højriis er også af andre grunde en dårlig idé. Betragter man vores statelige bygningsmasse, er der ikke en eneste port, der er stor nok til, at en moderne traktor kan køre ind ad den. Så intet tyder på, at vi vil kaste os ud i at føre landbrugsdelens bygninger ajour, eller drive jorden selv. Det er i den sammenhæng tankevækkende, at Højriis, som for 50 år siden havde en anelig arealstørrelse i landbrugsmæssig sammenhæng og hørte til blandt øens største brug trods samme areal er blevet relativt mindre og mindre. I dag udgør Højriis cirka 20% af forpagterens samlede dyrkningsareal.

Træer og vildt

Det andet ben på Højriis er skovbruget, som også er en fast bestanddel af den traditionelle herregårdsøkonomi. Skovbruget tegner sig for en lille fjerdedel af vores omsætning. Hugst og salg af tømmer udgør kun en del af dette ben. Også jagten spiller, modsat tidligere, en væsentlig, økonomisk rolle. Tidligere var jagten et frynsegode, der hørte til rollen som godsejer - et privilegium, som man delte med venner og familie. Man skal nok ikke undervurdere det faktum, at jagten også tidligere spillede en indirekte økonomisk rolle. En jagtinvitation fra et gods kunne gengælde tjenester, åbne døre og skabe netværk med vigtige aktører. Jagten indgik som et aktiv i en form for diplomatisk tjeneste. I dag er jagtens rolle, i hvert fald på Højriis, helt åbenlyst økonomisk. Hvor min far før i tiden ville invitere honoratiores og var tilfreds, når den lokale sagfører, bankdirektør og overlæge tog imod invi-

En smedejernslåge på vej tilbage til naturen. Foto: Sonja Bannick

tationen, så er det nu den samme personkreds, som betaler jagtleje for at benytte arealerne til deres egne jagter, så de selv kan invitere netværks-kammerater og forretningsforbindelser.

Skovens primære betydning ligger naturligvis i den traditionelle skovdrift med nåletømmer og lange bøgekævlere. Hos os, som så mange andre steder, har skoven en vigtig funktion som bank. Her kan man spare op, eller man kan hente lidt ekstra et år.

„Hus i smukke omgivelser udlejes“

Det tredje ben er udlejning af huse. Et lille ben, kun cirka det halve af landbruget, hvad angår omsætning, men med stor betydning for landskabet og det menneskelige miljø. Til godset hører fra gammel tid ni skønne huse, der for de flestes vedkommende har deres nuværende udseende fra slutningen af 1800-tallet. To af husene er helt igennem af kampesten. Husene har navne efter funktionerne og de dertil knyttede personer: kuskøhuset, møllehuset, skovfogedhuset, gartnerhuset.

I min barndom blev kuskens hus til traktorførerens hus, møllerens hus blev skovarbejderens hus, men de beholdt deres navne. Jeg oplevede selv den historiske udvikling, hvordan landbruget blev affolket. Medarbejderne blev færre, og de der var tilbage, fik bil eller motorcykel og kunne køre, hvorhen de ville. Og at bo på Højriis i primitive, gammeldags og ensomt beliggende huse – det var ikke attraktivt. Da jeg selv startede arbejdet på Højriis for 18 år siden, var samtlige huse tomme. Lidt efter lidt har vi sat dem alle i stand. Først blev de brugt som fritidshuse, men efterhånden har

alle vores huse fået „fast arbejde“ og helårsbeboere. Det giver en stabil indtægt til godset. Samtidig er det en glæde, at der er lys i vinduerne og røg op af skorstenene. For os er det også en stor kvalitet, at husene er blevet til steder, hvor moderne mennesker har lyst til at slå sig ned. På det område har tiden arbejdet for Højriis' huse. Det er blevet eftertragtet at bo her. Dermed er vi også selv blevet „normaliserede“, for vi har altid godt kunnet lide at bo her, også i de år, hvor de fleste syntes, her var yndigt - men kun en time en søndag i solskinsvejr.

Faktaboks

Højriis er en af Danmarks ældste herregårde. De første skriftlige kilder fra 1397 fortæller om en af stedets mange ejere Johan Skarpenberg.

Blandt senere ejere kan nævnes: Generalpostmester Paul von Klingenberg og Kammerherre C.L.A. Steensen-Leth.

Højriis er et trefløjet anlæg i nygotisk stil.

Til parken hører en rhododendronhave og en gifthave samt spor af de Klingenbergsske haver fra slutningen af 1600-tallet.

Areal: 434 hektar, heraf 210 hektar landbrug og 200 hektar skov. 9 huse.

Nuværende ejer: Vibeke Schwerin

Turisme – på godt og ondt

Det fjerde ben er forholdsvis nyt og utraditionelt for stedet. Det er turismen – vores oplevelsesøkonomi. Omsætningen ligger på linje med vores landbrug. Jeg vælger bevidst ordet turisme frem for kulturel attraktion. Her på stedet er den økonomiske parameter afgørende.

Hele omdrejningspunktet for turismen er naturligvis slottet, der med sin let overdrevne nygotiske stil er den perfekte ramme om en fiktion – en mordgåde, som jeg skriver hvert år. Dramaet foregår i 1920'erne, og her kan lidt uhygge og forfald bruges som den perfekte kulisse. Billedet understøttes af den vidtstrakte park, der umærkeligt glider over i den omgivende natur, skoven, markerne, engene og fjorden. Servicebygningen i en tidligere stald med cafe og butik giver mulighed for at slappe af ved den kæmpestore pejs, mens man forsøger at ræsonnere sig frem til, hvem der er morderen i år.

Turisme har desværre en kedelig klang. Ordet skaber billeder af forvirrede horder, der stormer rundt i sanseløs oplevelseshunger mellem ristede pølser, pommes frites og smagløse souvenirs. Når det så er sagt, må jeg sige, at mange af årets bedste og sjoveste oplevelser får vi faktisk sammen med vore slotsgæster. Vi har en stor kreds af faste sommergæster. Godt 30% vender tilbage år efter år. Mange af dem er børnefamilier. Cafeen er tit mødested for spændende og inspirerende samtaler mellem dem og os, de skriver til os eller sender hilsner på mail. Desuden har vi mange nye gæster som glædes, forundres og udfordres

Den fiktive oldfrue, Karna Blom, i færd med håndarbejdet på en solbeskinnet voldgravstrappe. Sommerens levendegørelser af mordgådernes er en succes hos gæster i alle aldre. Foto: Sonja Bannick

af vores måde at gøre tingene på. Det er vi jo faktisk lidt stolte af. Det skal også nævnes, at det giver en utrolig positiv forankring i det lokale samfund, at vi holder vores døre åbne.

Ejerliste:

1397 Johan Skarpenberg
1413 Børglum Kloster
1465 Anders Nielsen Banner
1535 Jens Thomesen (Sehested)
1636 Erik Juel
1657 Niels Benzon
1664 Mogens Iversen Kaas
1670 Paul Klingenberg (den ældre)
1683 Paul Klingenberg (den yngre)
1727 Ulrika Augusta von Spekhahn (Paul Klingenbergs enke)
1755 Frederik Hauch
1769 Albert Winding
1776 Frederik Hauch
1778 Diderik Galtrup
1799 Maren Nielsdatter Kortbech
1812 Anders Gjedde
1849 Diderik Galtrup Gjedde
1865 C.L.A. Steensen Leth
1918 C.M. Pay
1922 Carl Jensen
1923 Alfred Jensen
1946 Grethe Jensen
1950 Marie Luise Clason
1951 Marie Luise og Woldemar von Schwerin
1990 Vibeke og Iris von Schwerin
1995 Vibeke von Schwerin og
Ib Smith

Sæsonturismen kan være opslidende – ikke kun for os, men også for de stakkels turister. Mennesker på ferie er underlagt en form for oplevelsesstress. Børnene bliver trætte og sultne. De voksne ligeså. Den ene vil drikke kaffe, den anden vil køre videre. Det regner. Det er ikke godt nok, og så må vi gøre os ekstra umage for at underholde og servicere.

Et lille og loyalt personale sørger her på stedet for at byde velkommen og gelejde gæsterne gennem oplevelsen. Når oldfruen står for billetsalget og skingert råber: „Det var godt I kom. Der er sket noget frygteligt!“ bliver selv de voksnes øjne kuglerunde. Og en lille gut siger beroligende: „Jeg er supergod til noget uhyggeligt“. Vi satser hele tiden på at bevare den personlige kontakt. For os er det vigtigt, at folk føler og forstår, at de kommer i vores hjem. De møder vores kat, vores hund og vores heste. Nogen gange os selv.

Vi tæller ikke timer i den her branche. Vi er altid på arbejde. Når jeg under en ferie dasker rundt på et lop-pemarked i Sydfrankrig og begejstres over en velholdt fransk udgave af den legendariske skrivemaskinemodel „Remington Portable“ eller en pastelfarvet parasol fra før 1. verdenskrig, siger jeg til min mand: „Den må vi have med hjem til Frk. Rose“. Rose er ikke vores datter eller niece, men en af de fiktive personer, der bebor slottet som en fast del af den årlige mordgåde. Sådan er det bare, og det er sjovt – og også lidt anstrengende.

Fra Torneroseslot til Mordmysterier

Når vi ser tilbage, kan vi se, at det tog os lang tid at komme ud af barneskoene. I de første 10 år brugte vi

huset til en surreal installation med eventyret om den sovende prinsesse Tornerose som tema. Tapeterne hang i laser, murværket dinglede. De værste steder blev dækket med tyl, hønsenet, blå og skumle filtre for vinduerne. Vilde unge scenografer lod opstå: Torneroses hjerne, skeletgangen, tandrummet, citrontrappen, ravne-trappen, fe-taflet, rosenrummet og Torneroses klædeskab. Målet var at forstærke og formidle stemningen og skønheden i det forladte hus. Fokus lå ikke på det historiske, sociale eller politiske men på det mytiske – forestillinger, drømme og arketyper. Vi brugte, hvad vi havde, og udnyttede hver en rusten knappenål.

Folk stimlede heldigvis til. Nogen var forargede, andre begejstrede. En ting er sikkert: der kom mange små prinsesser. De stod ved billetsalget med guldkrone fra Fætter BR på hovedet og tryllestav i hånden. De hvirvlede ind og ud af huset gennem sale og gemakker sommer efter sommer. Og da vi efter 10 år bad et konsulentfirma analysere de rådne bjælke-ender, viste det sig, at hussvampen, som havde ædt sig igennem alle tre etageadskillelser i hele husets længde nu var stort set inaktiv. Kvalt af prinsesseluft.

Heldigvis skabte Tornerose – sammen med de andre understøttende ben - både økonomi og basis for at sætte et større restaureringsarbejde i gang. Vi fjernede og erstattede alt svampeangrebet træværk. Gulve blev taget op og lagt ned. Stuklofter forsvandt og genopstod. Tage blev tætnet. Nye trapper, vindueskarme og pudslag indtog huset. En velgørende frisk duft bredte sig. Og nu begyndte vi at kalde det „huset“ frem for ruinen.

Som vi fik restaureringsarbejderne til at skride frem, blev det en større og større udfordring at få nyt og gammelt til at glide over i hinanden uden skarpe kanter. Vores standardvending til håndværkerne var: „Det må ikke blive for pænt og for glat“. Der er en egen vemod ved at sætte malerkosten på en væg for lige der i det sekund, forsvinder tiden for alvor.

Scenografi fra mordgåden. Her bor og arbejder en giftplante-forsker anno 1929. Foto: Sonja Bannick

Balancegangen mellem at fascineres af et rustent søm i væggen, fordi man forestiller sig alle de billeder, der kan have hængt der, og måske en hemmelig nøgle på sømmet bag billedet, og som modsætning til dette glæden ved at se en nymalet væg indbyde til egne udsmykninger, er en pirrende vandring på en knivsæg.

Efter restaureringen i 2004 lod vi Tornerose vågne og forlade Højriis. Vi kunne flytte Mormors ting og møbler tilbage. De havde henslæbt en del år på et loftsrum. 20 kloge hoveder blev inviteret til en særdeles spændende og fremadskuende strategiudviklingsdag. Resultatet blev blandt andet, at det skulle være **uhyggeligt**. Gys og gru for hele familien. De næste måneder gik jeg i enerum med hjemmestudier af forskellige genrer: suspense, thriller, splatter, psycho og det gotiske gys. Herefter fortælle teknik og dramaturgi. Det blev til en ægte klassisk krimi år 1929. Og således blev jeg forfatter i min egen kulisser.

En fiktiv familie flyttede ind i slottet med møbler, sko, frakker og håndtasker, dagbøger, notater og breve, beskidt undertøj, madrester, hemmeligheder, hvisken og tischen bag låste døre, raserianfald, sorger og glæder. Mystiske gæster skabte ravage. Der kom blod på kældergulvet og en rygende pistol. Hvert år skriver jeg med stor fornøjelse mit nye plot, som udarbejdes til mindste detalje sammen med manuskriptkonsulent Trine Breum. Derefter går scenograferne Marika Antesperger og Marlies Frese i gang. Der købes ind og fremstilles: Brevpapir, parfume-flaconer med gamle etiketter, kjoler, cigaretpakker, dagbøger, skamferede

kroppe, hemmelige laboratorier, gamle landkort og meget andet. Min ambition er, at tidsbilledet skal være så autentisk og ægte som overhovedet muligt, men samtidig skal det kunne stå model til det 21. århundredes barnefingre.

Om 100 år er alting godt

Dansen med vores herregård er blevet lettere, ikke mindst fordi samfundet trods alt har fået fokus på de gamle steder på en ny og mere positiv måde. I tidligere tider var man lidt en asocial tørvetrillersnob uden fornuftige, nutidige interesser, hvis man gik for meget op i den slags. De nye institutioner, og ikke mindst deres unge medarbejders syn på herregårdene, er med til at give et bredere og mere facetteret indblik og overblik. Det er berigende, når folk udefra bidrager med nye indfald og synsvinkler på noget, der til tider er så velkendt og selvfølgeligt, at man mister perspektivet. Det er godt for herregården, at dens kulturværdier registreres og anerkendes. I en brydningstid, hvor herregårdskulturen presses af industrielle svinefarme og hurtigløbende oplevelsesindustri, er det vigtigt, at herregården finder sig en nutidig rolle, så den ikke dør hen som en anakronisme, men tværtimod bliver en brobygger mellem tiderne – et andet bud på, hvordan tingene kan gøres.

Jeg tror ikke, at Højriis skal synke i grus. Noget har måttet lade livet, for at andet kan blomstre. Højriis vil som så mange andre herregårde også være på landkortet om 100 år.

www.hojriis.dk

Arkitektur

Højriis slots nuværende udtryk opstod ved to store ombygninger i slutningen af 1800-tallet. Indtil da var Højriis et funktionelt anlæg, bestående af et enkelt renæssancehus og tre lave bindingsværksfløje. Men i 1859 besluttede den daværende ejer, Didrik Galtrup Gjedde, at bygge sig en pragtbygning med tårn og kulørte glasrunder i tidens stil – nygotikken. Nygotikken var en del af den bølge man med en fællesbetegnelse kalder historicismen – en periode hvor man påvirket af industrialiseringens store fremskridt søgte tilbage i tiden og sværmede for tidligere tiders stilarter, deriblandt middelalderens gotiske stil med spidse buer, kamtakke gavle, gotiske blændinger i murværket og mange snørklerier. Højriis adskiller sig fra den typiske, danske nygotik ved at være inspireret af den venetianske gotik, der hentede sin inspiration i blandt andet arabisk arkitektur. Det giver bygningen et let og drømmende sydlandsk præg. Resten af byggeriet – slottets riddersalsfløj – afsluttedes i 1876 af Gjeddes svigersøn C.L.A. Steensen-Leth. Fra Kammerherrens tid stammer også de omfattende skov anlæg, der præger Højriis i dag. Der står en buste af Kammerherren i parken.

Litteratur:

Annie Christensen: The Klingenberg Garden day book

John T. Lauridsen: Fra „spekulation“ til konkurs. En studie i Poul Klingenberg's økonomiske kollaps. HISTORIE 1999,1.

Knud Holch: Højriis på Mors – et slot i tiden

K.G. Holch-Andersen: Kammerherrens Højriis

*Slottet og den mægtige hængebøg set fra vest.
Foto: Sonja Bannick.*